

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De behoefte aan licht

door **Peter Noordhoek** De auteur is onder andere trainer voor de Eduardo Frei Foundation en actief voor het Wilfried Martens Centre for European Studies.

Van de vele boeken die de afgelopen jaren het licht hebben gezien over de recente geopolitieke veranderingen, hebben er weinig een grotere impact op mij gehad dan het nu als *Falend licht* vertaalde boek *The light that failed* van Krastev en Holmes.¹ Wat vooral is blijven hangen is hun analyse dat in Oost-Europa de aantrekkingskracht van het liberalisme danig is bekoeld. Het was een aantrekkingskracht die neerkwam op een 'imitatie' van het liberale West-Europa. In de ogen van de mensen achter het IJzeren Gordijn was alles wat in het westen 'normaal' was, inclusief democratie en volle winkels, hoe het eigenlijk zou moeten zijn. De val van het IJzeren Gordijn was daarmee geen revolutie, maar een 'normalisering'. Om die reden konden de omslag en de integratie van het Oosten richting het Westen zo snel en gewelddoos verlopen.

Deze imitatie van West door Oost is echter op een desillusie uitgelopen. Een desillusie die we nog altijd niet goed genoeg begrijpen, anders hadden we wel meer greep gekregen op een fenomeen als de brede steun voor autoritaire leiders in Hongarije en Polen. Daarbij is de dreiging van opkomende migratie niet het belangrijkste, hoewel die ook een rol speelt in de retoriek. Krastev laat de lezer de andere kant op denken: de diaspora van burgers uit oostelijke EU-landen naar het Westen. Het achterblijvende deel van de landen

is teleurgesteld in wat de liberale democratie kan leveren, maar kan de ontstane leegte niet vullen. Autoritaire leiders als Orbán voorzien dan in een pastiche van semihistorische elementen; een imitatie van het verleden die de illusie van een alternatief biedt.

Maar deze desillusie gaat nog verder. Ook het Westen zelf lijkt de illusie te hebben verloren dat de liberale democratie nog voldoende perspectief kan bieden. Als Oost én West hun illusies hebben verloren, ook in het grote voorbeeld van de VS, heeft imiteren geen zin meer en resteren slechts het zich afzetten tegen vreemden en de overwinning van het populisme.

Harde noten

In het laatste deel van *Falend licht* kraken Krastev en Holmes harde noten over dit einde van de imitatie en de resterende illusie, juist in relatie tot de Verenigde Staten. Trump is een product van de desillusie, niet de maker ervan. Juist de Verenigde Staten hebben altijd geloofd in hun eigen beschavingsmissie, maar Trump voelde intuïtief aan dat een groot deel van de Amerikanen geen vertrouwen meer heeft in die bijzondere bestemming van de VS, zeker voor wat henzelf betreft. Alles gaat enkel om winnen of verliezen; de rest doet er niet toe.

Biden heeft nu gewonnen, maar dan vooral omdat hij niet Trump is, en niet omdat hij zelf voor iets staat, behalve wellicht voor een vaag soort

Ivan Krastev en Stephen Holmes
Falend licht. Hoe het Westen de Koude Oorlog won maar de vrede verloor
Atlas Contact | 2019 | 288 pp. | € 22,99 | ISBN 9789045038957

Ivan Krastev
Morgen komt geen dag te laat. Hoe de pandemie Europa verandert
Atlas Contact | 2020 | 96 pp. | € 10,- | ISBN 9789045042954

beschavingsidee. Voor dit moment was dat wellicht ook het hoogst haalbare. Of de Verenigde Staten hun vertrouwen herwinnen en hun gevoel van missie, laat zich alleen maar raden. Omdat een land als China juist zijn missie lijkt te ontdekken – en niet (meer) tracht het Westen te imiteren² – is die liberale democratie nog steeds in gevaar. Idealen zijn dus nodig.

Onderliggend lijden

Krastev heeft inmiddels een nieuw boekje geschreven: *Morgen komt geen dag te laat*. Prettig dun. Het gaat over de huidige COVID-19-pandemie. Een dystopie waarin het hoogst onwaarschijnlijke toch waar is

geworden, als een van Talebs zwarte zwanen.³ Je zou kunnen zeggen dat Trump ook zo'n zwarte zwaan is. Hoe onwaarschijnlijk ook dat zo'n man aan de macht kwam, het gebeurde wel. Zowel COVID-19 als Trump is meer mensenwerk dan natuurverschijnsel. In beide gevallen kunnen we onszelf niet geheel vrijpleiten.

Terwijl het erop lijkt dat liberale democratieën efficiënter zijn in het bestrijden van de pandemie dan autoritaire regimes – weer met de uitzondering van China – is Krastev er niet gerust op dat dit zo zal blijven. Net zoals COVID-19 vooral gevaarlijk is voor mensen met 'onderliggend lijden', zo is hij bezorgd dat ook onze

democratieën veel ‘onderliggend lijden’ kennen. Daar staat wel iets tegenover. Autoritaire leiders – of ze nu Trump heten of Orbán – zijn vooral dol op een crisis die ze zelf in de hand hebben gewerkt of gecreëerd, maar ze staan machteloos tegenover een crisis die de wereld zoals zij die kennen zal gaan veranderen. Hij citeert Carl Schmitt: ‘Dictators ambiëren de macht van God – maar de Almachtige is nooit gevraagd problemen op te lossen die Hij niet zelf had veroorzaakt.’ Zelf schrijft Krastev: ‘Niet het genie en de kracht van de leider, maar alledaagse dingen, zoals burgers die hun handen geregeld wassen,

een halt toeroept als er de noodzaak van bewijst. De pandemie maakt Europa zwakker, maar laat tegelijk de noodzaak van eenheid zien.

Hij ziet ook hoe COVID-19 misbruikt kan worden om van een uitzonderingssituatie de normale stand van zaken te maken, maar ook hoe het virus iedereen opnieuw dwingt om na te denken over de vraag wat proportioneel is in een extreme situatie. Wellicht herontdekken we daardoor weer wat een democratie onderscheidt van een dictatuur: het vermogen om via protesten en parlementair debat steeds weer nieuwe oplossingen te verzinnen in plaats van te vervallen in oude fouten. Juist democratie is effectief in tijden van onzekerheid en angst. De Krastevs van deze wereld zetten ons aan het denken. Lege imitatie werkt niet. Beloftes doen, bijvoorbeeld over democratie, en ze dan niet waarmaken met voldoende zeggenschap: het werkt niet. Idealen formuleren en ze dan zelf niet naleven, maakt alles duister. We hebben behoefte aan licht, licht dat werkelijk schijnt.

Idealen formuleren en ze zelf niet naleven maakt alles duister

zijn de beste manier om de verspreiding van het virus tegen te gaan.’

Paradoxen

Krastev is op z’n sterkst als hij zo de paradoxale ontwikkelingen van deze tijd benoemt. Zo ziet hij COVID-19 als een pandemie die zowel de globalisering

-
- 1 Ivan Krastev en Stephen Holmes, *The light that failed. A reckoning*. Londen: Allen Lane, 2019.
 - 2 Federico Otavio Reho, ‘Liberalism. The light that failed?’, website Wilfried Martens Centre for European Studies, 25 maart 2020. Zie <https://martenscentre.eu/blog/liberalism-light-failed>

- 3 Nassim Nicholas Taleb, *De Zwarte Zwaan. De impact van het hoogst onwaarschijnlijke*. Amsterdam: Nieuwezijds, 2012.